Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 12 (1997)

Η πρώτη έντυπη Ελληνική μετάφραση από την
Τουρκική λογοτεχνία (1800)

Γιώργος Κεχαγιόγλου

doi: [10.12681/deltiokms.79](https://doi.org/10.12681/deltiokms.79)

Copyright © 2015, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κεχαγιόγλου Γ. (1997). Η πρώτη έντυπη Ελληνική μετάφραση από την Τουρκική λογοτεχνία (1800). *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 12, 155–166. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.79>

Η ΠΡΩΤΗ ΕΝΤΥΠΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ (1800)

*Στή μνήμη τοῦ Νικόδημου, φτωχοῦ τουρκόφωνου παραμυθᾶ
στό Νέβσεχιρ καί τελευταίας χαρούμενης ἀνάμνησης τοῦ πατέρα μου*

Μολονότι στή μακρόχρονη γνωριμία τοῦ μεσαιωνικοῦ καί τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ μέ τὰ τουρκ(ομαν)ικά φύλα¹ δέν ἔπαψαν οἱ μεταξὺ τους γραμματικακές σχέσεις, μολονότι λογοτεχνικό, «προλογοτεχνικό» καί «παραλογοτεχνικό», λαϊκό ἢ «ἀνώνυμο» (ἔμμετρο ἢ πεζό, κυρίως ἀφηγηματικό) ὕλικό κυκλοφοροῦσε προφορικά ἀνάμεσα στοὺς ἑλληνόγλωσσους καί τουρκόγλωσσους πληθυσμούς τῆς Ἑγγύς καί Μέσης Ἀνατολῆς, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί κατόπιν τῶν Βαλκανίων σέ ὁλόκληρη τὴν περίοδο τῆς στενότερης ἐπαφῆς τους (11ος αἰ. κ.ἔ.),² μολονότι χειρόγραφο ὕλικό τουρκικῶν μεταφράσεων ἔργων τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, καί νεοελληνικῶν μεταφράσεων ἔργων τῆς τουρκικῆς γραμματείας εἶναι γνωστό, ἂν καί σχεδὸν ἀδιερευνήτο,³ μολονότι οἱ «γραικοτουρκικῆς» (καραμανλίδικες) ἔντυπες μεταφράσεις (ἀπὸ τὰ ἑλληνικά στὰ τουρκικά, ἀλλὰ σ' ἑλληνικό ἀλφάβητο) ξεκινοῦν, γιὰ τὰ μὴ λογοτε-

1. Βλ., πρῶχειρα, γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο, τὴ βιβλιογραφία τοῦ G. Moravesik, *Byzantinoturcica*, Βερολίνο ²1958. Δέν ὑπάρχει, γιὰ τὴν ὥρα, ἀνάλογη γενικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὴ νεοελληνικὴ περίοδο.

2. Οἱ μαρτυρίες ἀφθονοῦν ιδιαίτερα γιὰ τὴ λαϊκὴ ἀφήγηση (παραμῦθια, ἀνέκδοτα, ἱστορικῆς καί θρησκευτικῆς παραδόσεις κτλ.), καί δέν προέρχονται μόνο ἀπὸ ἀνατολίτες καί δυτικoὺς περιηγητές· ἡ νεοελληνικὴ δραστηριότητα στὴν πρόσληψη περσοαραβικῆς, ὀρχικᾶς, καί τουρκικῆς, κατόπιν, προῖσλαμικῆς, εἴτε ἰσλαμικῆς ὕλης ἐπεκτείνεται, ἐπίσης, στὸν τομέα τῶν μεταφράσεων, παραφράσεων καί διασκευῶν θρησκευτικῆς γραμματείας γιὰ ἑλληνόγλωσσους μουσουλμάνους, ιδιαίτερα τῆς Βαλκανικῆς (*Ἡπειρος, Ἀλβανία κ.ἄ.), ποὺ μόλις τώρα ἀρχίζουν νὰ μελετιοῦνται σοβαρά, ιδιαίτερα ἀπὸ γλωσσολόγους.

3. Δέν ἔχει γίνει ἀκόμα προσπάθεια βιβλιογραφικῆς καταγραφῆς οὔτε, φυσικά, ποσοτικῆς ἢ ποιοτικῆς ἀποτίμησής του. Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ δραστηριότητα ὡς τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ., ὁ ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὶς παλαιότερες, καί μὴ εἰδικές, βιβλιογραφικῆς καί βιοεργογραφικῆς προσπάθειες τῶν Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον* (1804), καί Κ. Ν. Σάθα, *Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων...* (1868), ἀλλὰ χρειάζεται νὰ ἔξετάσει, τουλάχιστον, ὅλους τοὺς δημοσιευμένους ὡς σήμερα Καταλόγους (νεο)ελληνικῶν χειρογράφων, ὅπου δέν λείπουν οἱ ἐνδείξεις μεταφράσεων ἀπὸ τὰ τουρκικά.

χνικά έργα, ήδη από το 1584 και, αὐτοτελῶς, ἀπὸ τὸ 1718,⁴ καὶ μολονότι οἱ πρῶτες γνωστὲς χειρόγραφες ἑλληνικὲς μεταφράσεις τουρκικῆς «προλογοτεχνικῆς» ἢ «παραλογοτεχνικῆς» ὕλης ἀνάγονται στὸ πρῶτο, πιθανότατα μισὸ τοῦ 18ου αἰ.,⁵ δὲν διαθέταμε ὥς τώρα καμιά ἐνδειξὴ γιὰ ἐντυπὴν μετάφραση τουρκικοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου πρὶν ἀπὸ τὸν προχωρημένον 19ο αἰ.⁶ Ἐπόμενον ἦταν, λοιπόν, νὰ θεωρεῖται γενικὰ ἀπὸ τὴ γραμματολογικὴ ἔρευνα, ποὺ ἐκτιμᾷ κυρίως τὴν «καθαυτὸ λογοτεχνία» καὶ τὰ ἐντυπα τεκμήριά της, ἀπειροελάχιστῃ ἢ (ἰσλαμικῇ καὶ) τουρκικῇ συμβολῇ στὴ νεοελληνικὴ γραμματεία⁷

4. Βλ. S. Salaville - E. Daleggio, *Karamanlidika*..., τόμ. 1: 1584-1850, Ἀθήνα 1958, καὶ Ἐ. Μπαλιτᾶ, *Karamanlidika. Additions (1584-1900)*..., Ἀθήνα 1987· *Karamanlidika. Nouvelles additions et compléments, I*, Ἀθήνα 1997 (ὅπου καὶ χρησιμότητῃ βιβλιογραφία γιὰ τὴ «γραικοτουρκικὴ» γραμματεία).

5. Βλ., π.χ., τὶς πρῶτες γνωστὲς χειρόγραφες μεταφράσεις ἱστοριῶν-ἀνεκδότων τοῦ *Νασρεντίν Χότζα* (στὰ νεοελληνικά καὶ στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά), ποὺ ἐνδέχεται νὰ ἀνήκουν στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰ. καὶ νὰ χρησιμοποιήθηκαν ἀκόμη καὶ στὴ νεοελληνικὴ (φαναριώτικη) ἐκπαίδευση: Γ. Κεχαγιόγλου, «Ἕνας Ὁθωμανὸς Αἰσώπος στὴν αὐλὴ τῶν Μαυροκορδάτων καὶ τοῦ Ὁθωνα: Οἱ πρῶτες σωζόμενες ἑλληνικὲς μεταφράσεις τοῦ *Νασρεντίν Χότζα*», *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής* 4 (1993), σσ. 7-41 (καὶ συνοπτικότερη μορφή στὸν τόμο *Ὁψεις τῆς λαϊκῆς καὶ τῆς λόγιας νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. 5η Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση ἀφιερωμένη στὸν Γιάννη Ἀποστολάκη, Θεσσαλονίκη, 14-16 Μαΐου 1992* [ΕΕΦΣΠΘ. Τεύχος Τμήματος Φιλολογίας, Παράρτημα ἀριθμ. 5], Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 159-181).

6. Ἡ πρώτη, μὴ αὐτοτελὴς συλλογὴ ἐντυπῶν μεταφράσεων ποὺ συμπεριλαμβάνει τουρκικὴ καὶ ἀραβικὴ πεζὴ ἀφηγηματικὴ ὕλη εἶναι, σύμφωνα μὲ τὰ γνωστὰ βιβλιογραφικὰ δεδομένα, οἱ *Μῦθοι, μυθιστορία καὶ διηγήματα ἠθικά καὶ ἀστεία* τοῦ Δ. Κ. Χατζηασάνη Βυζάντιου (Ἀθήνα 1839).

7. Γιὰ τὶς γενικότερες γραμμὲς τοῦ νεοελληνικοῦ ἀνατολισμοῦ, καὶ γιὰ ὁρισμένα αἷτια ποὺ καθόρισαν ἢ ἐμπόδισαν τὴν ἀνάπτυξή του βλ., ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία τῆς σσμ. 5, καὶ Anna Tabaki, «Un aspect des Lumières néohelléniques: L'approche scientifique de l'Orient. Le cas de Dimitrios Alexandridis», *Ἑλληνικά* 35 (1984), σσ. 316-337, καθὼς καὶ τὶς ἐργασίαι μου: «*Χίλιες καὶ Μία Νύχτες*: Σταθμοὶ στὶς τύχες τοῦ ἔργου καὶ ἡ μετάφραση τοῦ Κώστα Τριχογλίδη», *Διαβάζω* 33 (1980), σσ. 42-59· «Ὁ βυζαντινὸς καὶ μεταβυζαντινὸς *Συντίπας*: Γιὰ μιὰ νέα ἐκδόση», *Graeco-Arabica* 1 (1982), σσ. 105-130· «Οἱ ἐντυπες νεοελληνικὲς μεταφράσεις τοῦ 18. αἰ.: Παρατηρήσεις καὶ ἀποτιμήσεις», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 32/6 (1982), σσ. 229-237· «Δύο ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις: *Μυθολογικὸν Συντίπα* (1755) - *Ἀραβικὸν Μυθολογικὸν* (1846)», *Ἑλληνικά* 34 (1982-3) [1984], σσ. 494-498· «Ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἀσία ὡς τὴν Ἀνδαλουσίαν: Δείγματα τῆς λογοτεχνίας τοῦ Ἀραβικοῦ Μεσαίωνα στὴν Ἑλλάδα τοῦ Μεσοπολέμου, I (*Συντίπας ἢ Οἱ Πανουργίες καὶ οἱ Μηχανορραφίες τῶν Γυναικῶν*, μετάφρ. Κ. Τριχογλίδη, Ἀθήνα 1982), II (*Τὸ Περιβόλι τῆς Ἀγάπης* ("Ἀγνωστος Ἀραβὰ ποιητὴ), μετάφρ. Κ. Τριχογλίδη, Ἀθήνα 1982)», *Διαβάζω* 73 (1983), σσ. 50-55 καὶ 74 (1983), σσ. 53-56· «Λεπτομέρειες στὴν τοιχογραφία τοῦ παλαιστινιακοῦ ἀγώνα, μέσω μιᾶς κυπριακῆς περιδιάβασης (*Σύγχρονοι Παλαιστίνιοι πεζογράφοι*, Ἐπιλογὴ-μετάφρ. Ντίνα Κατσούρη, Ἀθήνα 1983)», *Διαβάζω* 85 (1984), σσ. 56-61· «Ἡ πρώτη ἐντυπὴ ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς διήγησης *Alf layla wa-layla* (*Χίλιες καὶ Μία Νύχτες*), *Graeco-Arabica* 3 (1984), σσ. 213-228· «Modern Greek Orientalism

καὶ ἀνύπαρκτη ἢ τουρκικὴ συμμετοχὴ στὴν προεπαναστατικὴ λογοτεχνία.⁸

and Literary Responses to the Arabic East (18th Century-ca. 1830)», στὸν τόμο A. Moala (ἐπιμ.), *Orient et Lumières. Colloque de Lattaquié 29 septembre - 2 octobre 1986*, Γκρενόμπλ 1987, σσ. 75-83· «Modern Greek Orientalism: A Preliminary Survey of Literary Responses to the Arab World», *Modern Greek Studies Yearbook* 3 (1987) [1988], σσ. 75-97· «Translations of Eastern "Novels" and their Influence on Late Byzantine and Modern Greek Fiction (11th-18th Centuries)», στὸν τόμο R. Beaton (ἐπιμ.), *The Greek Novel AD 1-185*, Λονδίνο-Νέα Υόρκη-Sydney 1988, σσ. 156-166· «Νεοελληνικὸς Ἀνατολισμός: Συνέχεια καὶ ἀσυνέχεια στὶς γραμματειακὲς προσεγγίσεις τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου», στὸν τόμο *Μνήμη Λίνου Πολίτη*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 157-165· *Τὰ Παραμύθια τῆς Χαλιμάς*, τόμ. Α'-Δ', Ἀθήνα 1988-1994· «The Discontinuity of Greek Literary Responses to the Arab World (18th - 20th Centuries)», *Journal of Modern Greek Studies* 7,1 (1989), σσ. 65-76· «1790-1800: Γέννηση, ἀναβίωση, ἀνατροφοδότηση ἢ ἐπανεκτίμηση τῆς ἐλληνικῆς ἐρωτικῆς πλασματικῆς πεζογραφίας;», *Σύγκριση/Comparaison* 2-3 (1991), σσ. 53-62· «Νεοελληνικὴ πεζογραφία μὲ ἀνατολικὴ προέλευση καὶ ἡ ἀναβίωση τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφικῆς μυθολογίας στὸν 18ο αἰώνα», *Graeco-Arabica* 5 (1993), σσ. 287-293· «Ὁφεί τοῦ νεοελληνικοῦ "ἀνατολισμοῦ": Ἡ συμβολὴ τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν τῆς Αἰγύπτου», στὸν τόμο Πολιτιστικὲς Ὑπηρεσίες Ὑπουργείου Παιδείας [Κύπρου] (ἐπιμ.), *Πρακτικὰ Συμποσίου "Οἱ Κύπριοι λογοτέχνες τῆς Αἰγύπτου"* (Λευκωσία, 11-12 Ἀπριλίου 1991), Λευκωσία 1993, σσ. 29-48· «Traduzioni neogreche del XVIII secolo: l'italiano come lingua veicolare» (μτφρ. A. Gentilini), στὸν τόμο M. Vitti (ἐπιμ.), *Testi letterari italiani tradotti in greco (dal '500 ad oggi)*, Βιτέρμπο 1994, σσ. 139-152· «Νεοελληνικὴ ἀφηγηματικὴ λογοτεχνία καὶ ξένες παραδόσεις. Ἡ ποιικιλία τῶν "ἀνατολικῶν" καὶ "δυτικῶν" συμβολῶν κατὰ τὸν 18ο αἰώνα», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Α' Διεθνὸς Συνεδρίου Συγκριτικῆς Γραμματολογίας. Σχέσεις τῆς ἐλληνικῆς μὲ τίς ξένες λογοτεχνίες*, 28.11-1.12.1991, Ἀθήνα 1995, σσ. 67-83· «Ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις τοῦ Νασρεντίν Χότζα (Σμύρνη 1848, Ἀθήνα 1860, 1861)», *Ἑλληνικά* 45 (1995), σσ. 362-371· «Ἡ σπασμωδικὴ συγκριτικὴ γραμματολογία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ "γραικοτουρκικὴ" διασκευὴ τοῦ Πολυπαθοῦς τοῦ Γρ. Παλαιολόγου», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 11 (1995-1996), σσ. 125-136· «Ἀπὸ τὰ Ἐρωτος ἀποτελέσματα τοῦ Ἱ. Καρατζά ὡς τὸν Θέρσανδρο τοῦ Ἐ. Φραγκοῦδη: στὶς ἀπαρχές τῆς Νεοελληνικῆς καὶ τῆς νεότερης Κυπριακῆς πεζογραφίας», *Σημεῖο* 4 (1996 [1997]), σσ. 111-136· «Ὅθωμανικὰ συμφραζόμενα τῆς ἐλληνικῆς ἐντυπῆς πεζογραφίας. Ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Παλαιολόγο ὡς τὸν Εὐαγγελινὸ Μισσηλίδη», στὸν τόμο Ν. Βαγενάς (ἐπιμ.), Ἀπὸ τὸν Λεάνδρου στὸν Λουκῆ Λάρα. *Μελέτες γιὰ τὴν πεζογραφία τῆς περιόδου 1830-1880*, Ἡράκλειο 1997, σσ. 79-91.

Εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι ἀκόμη καὶ μείζονα ἔμμετρα νεοελληνικὰ ἔργα μὲ τουρκαλβανικὸ καὶ ἰσλαμικὸ προσανατολισμὸ, ὅπως ἡ λεγόμενη «Ἀλφασιάδα» τοῦ Χατζησερχέτη (ἀρχές τοῦ 19ου αἰ.) πού, ὡς πρὸς τὸ μήκος τῆς, μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μόνον μὲ τὸν *Ἐρωτόκριτο* τοῦ καθολικοῦ βενετοκρατικοῦ Βιτσέντσου Κορνάρου καὶ μὲ τὴν *Ὀδύσεια* τοῦ ἄθεου ἀραβοκρατικοῦ Νίκου Καζαντζάκη, ἔμειναν ὡς σημεῖρα ἀνέκδοτα στὸ σύνολό τους καὶ σχεδὸν ἀσχολιάστα ἀπὸ τὴν νεότερη ἔρουντα, ἂν ἐξαιρέσουμε εὐάριθμης ἐργασίας ὀρισμένων ξένων ἐρευνητῶν καὶ τὴν ἐνθερμὴν προσοχὴ διεθνιστῶν πολιτῶν τοῦ κόσμου, ὅπως ὁ ὑπερρεαλιστὴς Νίκος Ἐγγονόπουλος.

8. Ἐλάχιστες, π.χ., ἀπὸ τίς πρόσφατες ἐργασίες γιὰ τὰ λεγόμενα «φαναριώτικα στιχορρήματα» (καὶ τίς ἀνθολογίες τους, βλ. παρακάτω, σημ. 24, καὶ *Μισμαγιά*. Ἀνθολόγιο *Φαναριώτικης ποίησης* κατὰ τὴν ἔκδοση *Ζήση Δαουτή...*, ἐπιμ. Ἄ. Φραντζή, Ἀθήνα 1993, καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιοκρισία μου στὰ *Ἑλληνικά* 43 (1993), σσ. 448-469) διερευνῶν

Τὸ τεκμήριο πὺν περιγράφω συνοπτικὰ ἐδῶ ἀλλάζει, νομίζω, τὴν εἰκόνα τῶν γνώσεών μας, τουλάχιστον σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ χρονολογικὰ καθέκαστα. Ἀπὸ ἀνέκδοτο ἀρχεῖακὸ ὕλικὸ προκύπτει ὅτι στὰ 1800, δηλαδὴ τὴν τελευταία χρονιά τοῦ 18ου αἰ., καὶ τριανταεννέα ὁλόκληρα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν μὴ αὐτοτελή, καὶ ὄχι καθαρὰ λογοτεχνική, ἀθηναϊκὴ ἔκδοση τῶν *Μύθων, μυθιστοριῶν καὶ διηγημάτων ἠθικῶν καὶ ἀστείων* τοῦ Βυζάντιου, δηλαδὴ τοῦ Κωνσταντινουπολίτη, ἀραβοθρεμμένου καὶ τουρκοθρεμμένου Δ. Κ. Χατζηασλάνη,⁹ τυπώθηκε, ἢ ἦταν ἐτοιμὴ νὰ τυπωθεῖ, ἡ πρώτη αὐτοτελὴς μετάφραση ἔργου τῆς τουρκικῆς γραμματείας στὰ ἑλληνικά, καὶ μάλιστα στὸ παλαιότερο ἐνεργὸ κέντρο τῆς ἑλληνικῆς βιβλιοπαρὰγωγῆς, τὴ Βενετία, καί, πιθανότατα, στὸ σημαντικότερο τυπογραφεῖο τοῦ Πάνου Θεοδοσίου.

Πρόκειται γιὰ μιὰν ἔγγραφη βεβαίωση τῆς βενετικῆς λογοκρισίας ἀπὸ 13.9.1800, πὺν σώζεται στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, στὴ σειρὰ τῶν Ἀναμορφωτῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάντοβας, ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν γνωστὸ γιὰ τὴ λογοκριτικὴ, τυπογραφικὴ καὶ μεταφραστικὴ δραστηριότητά του λόγιό ιερέα τῆς Βενετίας Ἰωάννη Λίτινο¹⁰ καὶ ἀφορᾷ δύο ἑλληνικὲς

τὴν ἀναμφισβήτητη, γιὰ ὅποιον δεῖ συγκριτικὰ τὸ γνωστὸ ὕλικὸ, ἀμοιβαία σχέση τῶν νεοελληνικῶν μὲ τὰ ὀθωμανικὰ (τουρκικὰ κ.ἄ.) λυρικά ποιήματα καὶ τραγούδια τῆς ἐποχῆς, ἐνῶ ἐπιμένουν ἀπρόσφορα στὴ θεωρία τῆς δῆθεν ἀμεσης ἐπίδρασῆς τους ἀπὸ τὴ γαλλικὴ *poésie fugitive*.

9. Βλ. παραπάνω, σημ. 6.

10. A.S.V., *Riformatori dello Studio di Padova*, φ. 333, ἀρ. 592. Ἀμέσως πρὶν (ἀρ. 591) ὁ ἴδιος ἐντεταλμένος ἀναγνώστης, στὰ λατινικά καὶ μὲ τὴν ἴδια ἡμερομηνία (Εἰδοὶ Σεπτεμβρίου=13.9.1800· τὸ ἔγγραφο συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μεμονωμένες βεβαιώσεις τῆς βενετικῆς Συντεχνίας τῶν Βιβλιοπωλῶν καὶ Τυπογράφων, ὁρισμένες ἀπὸ τίς ὁποῖες φέρουν τὴ χρονολογία 23.10.1800), προτείνει γιὰ ἔγκριση δεκατρεῖς λειτουργικῆς, θεολογικῆς, ἐγκυκλοπαιδικῆς, ἱστορικῆς καὶ λογοτεχνικῆς ἐκδόσεις τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου, ἑνδεκα ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, ἀβιβλιογράφητες. Οἱ περισσότερες ἀπαντοῦν, πάντως, σὲ βιβλιοπωλικὸ κατάλογο τοῦ τυπογραφείου (1802· βλ. Τ. Ε. Σκλαβενίτης, «Βιββιολογικὰ Α'», *Μνήμων* 8 (1980-2), σσ. 337-369), πράγμα πὺν σημαίνει ὅτι ἐκδόθηκαν· ἀνάμεσά τους, ἐκτὸς ἀπὸ τίς καθαυτὸς λειτουργικῆς καὶ θεολογικῆς, εἶναι καὶ ὁ *Νέος Παράδεισος, ὁ Χρονογράφος* τοῦ Ψευδοδωρῶθου —κάτι πὺν ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Τ. Ε. Σκλαβενίτη, ὁ.π., σ. 347, γιὰ λανθάνουσα ἔκδοση— καὶ οἱ ἐξῆς λογοτεχνικῆς ἐκδόσεις: τρίτομη ἔκδοση τῶν *Κωμωδιῶν* τοῦ Goldoni (πὺν πιθανὸν ἀποτελεῖ ἐπανεκδόσιν τῶν βενεζικῶν ἐκδόσεων τῶν Π. Λαμπανισιώτη καὶ Σπ. Βλαντῆ, βλ. Α. Gentilini Grinzato, «In margine alla fortuna di Carlo Goldoni in Grecia», *Studi Goldoniani* 4 (1976), σσ. 173-174· στὸν κατάλογο τοῦ 1802 διευκρινίζεται ὅτι διατίθενται οἱ ἐξῆς κωμωδίαι: *Ἡ στοχαστικὴ καὶ ὡραία χήρα*· *Ἡ ἀρετὴ τῆς Παμέλας*· *Διχόνοια πενθερᾶς καὶ νύφης*), ἐπανεκδόσιν τῶν βενεζικῶν *Ἐρωτος ἀποτελέσματα...*, Ἀθήνα 1989, σ. 40) καὶ τῆς βενεζικῆς τετράτομης *Νέας Χαλμᾶς* (στὸν κατάλογο τοῦ 1802: *Μυθολογικὸν Ἀραβικόν, ἥτοι ἑξακολοιυθῆς τῆς Χαλμᾶς εἰς τόμους 4*· βλ. *Τὰ Παραμύθια τῆς Χαλμᾶς*, ὁ.π., σημ. 7, τ. Β', σ. 9*, καὶ τ. Γ', σ. 9*).

Γιὰ τὸν ζακυνθινὸ Ἰ. Λίτινο (ἢ Λιτίνο), πὺν πρέπει νὰ πέθανε ἀνάμεσα στὰ 1806 καὶ

ἀβιβλιογράφητες ἔντυπες μεταφράσεις: τὴ γνωστὴ ἀπὸ τὶς ἀρκετές, ἀλλὰ συνήθως μὴ αὐτοτελεῖς, ἐκδόσεις τῆς νεοελληνικῆς μετάφραση (ἢ, καλύτερα, παράφραση) ἀπὸ τὰ γαλλικά τοῦ ἔργου τοῦ Marmontel *Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων*,¹¹ καὶ μιὰν ἄγνωστη νεοελληνικῆς μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρκικά, πού, κατὰ τὴ λατινικὴ διατύπωση τοῦ ἐγγράφου, τιτλοφορεῖται *Eventus Rhephae et Michrae* (βλ. εἰκ. 1):¹²

1809, καὶ ἦταν «πρῦτανης» τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου στὴν Πάντοβα, «δημόσιος ἐπιθεωρητής» (Pubblico Revisore, Revisore) τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων στὴ βενετικὴ λογοκρισία ἀπὸ τὸ 1795 κ.έ., «βασιλικὸς/αὐτοκρατορικὸς λογοκριτής» ἢ «ἐπιθεωρητής» (Cencore Regio, Regio Revisore) στὰ χρόνια τῆς πρώτης αὐστριακῆς Κατοχῆς (1798-1806), ἀλλὰ καὶ λόγιος συγγραφέας (ὁ Καταρτζής, στὸν μεταφραστικὸ πρόλογό του στὴ μετάφραση τῶν *Πολιτικῶν* τοῦ G. Réal de Curban, βλ. Κ. Θ. Δημαράς, ἐπιμ., *Δημήτριος Καταρτζής, Τὰ Εὐρισκόμενα*, Ἀθήνα 1970, σ. 315 σημ. 1, παينهὺι τὸ ἔργο τοῦ «δασκάλου τῆς Μπάντοβας Λιτίνου» Ἀσφαλῆς ὁδηγία τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς ζωῆς, Πάντοβα 1774,¹ 1784, γὰ τὴν καλὴ «ρωμαϊκὴ» γλῶσσα του· στὸν Λίτινο ἀποδίδεται, ἐπίσης, ἀπὸ μερικοὺς, καὶ τὸ *Σύνταγμα Γραφικῆς Θεολογίας*, Βενετία, Θεοδοσίου, 1795) καὶ ὁ πρῶτος Ἑλληνας μεταφραστὴς τοῦ John Locke ἀπὸ τὰ ἱταλικά (1796), βλ. Γ. Γ. Λαδᾶς-Α. Δ. Χατζηδῆμος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799*, Ἀθήνα 1973, σ. 22· Θ. Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία (1466 ci. - 1800)*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1984, σ. 31 ἄρ. 355, 267 ἄρ. 3617, 3618, 3623· Γ. Βελουδῆς, *Τὸ ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων στὴ Βενετία (1670-1854)...*, Ἀθήνα 1987, σσ. 82, 89, 143, 169 σημ. 182, 328-330 καὶ Paschalis M. Kitromilides, «John Locke and the Greek Intellectual Tradition: An Episode in Locke's Reception in South-East Europe», στὸν τόμο G. A. J. Rogers (ἐπιμ.), *Locke's Philosophy*, Ὁξφόρδη 1994, σσ. 217-235 καὶ ἰδίως σσ. 226-227.

Γιὰ τὴ διαδικασία ἐγκρίσεως τῶν βενετικῶν ἐκδόσεων βλ. Γ. Βελουδῆς, ὁ.π., καὶ Γ. Σ. Πλουμίδης, *Τὸ βενετικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πάνου Θεοδοσίου (1755-1824)*, Ἀθήνα 1969· βλ., ἐπίσης ὁριομένες λεπτομέρειες ποὺ περιγράφονται στὸ σημειώμά μου «Πρόσθετα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐγκρίση τῆς ἱστορίας χρονολογικῆς... τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ ἀπὸ τὴ βενετικὴ λογοκρισία» *Μικροφιλολογικά* 1 (Ἀνοῖξη 1997), σσ. 3-9.

11. Γιὰ τὶς γνωστὲς προεπαναστατικὲς (καὶ χωρὶς ἐξαιρέση κεντροευρωπαϊκές) ἔντυπες ἑλληνικὲς ἐκδόσεις (Βιέννη 1797, τμῆμα τοῦ *Ἠθικοῦ Τρίποδος* τοῦ Ρήγα· Πέστη 1811, αὐτοτελεῖς, μαζί μὲ τὸ γαλλικὸ κείμενο· Ὁφένη [= Βούδα] 1815, τμῆμα τοῦ *Ἠθικοῦ Τρίποδος*) τῆς μετάφρασης τοῦ διάσημου ἀπὸ τὴν ἑκτὴ δεκαετία τοῦ 18ου αἰ. κ.έ. γαλλικοῦ ἔργου («La Bergère des Alpes», μιὰς ἀπὸ τὶς ἱστορίες τῶν *Contes moraux*) βλ. Γ. Γ. Λαδᾶς-Α. Δ. Χατζηδῆμος, ὁ.π., σημ. 10, σσ. 76-81 (ἄρ. 67)· Θ. Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1984, ἄρ. 4799· Α. Σ. Γκίνης-Β. Γ. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, 1800-1863...*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1939, σσ. 107-108, 141 (ἄρ. 654, 877)· Α. Βρανούσης, «Ρήγας καὶ Marmontel», στὸν τόμο *Ἑλληνογαλλικά. Αἰχμείρωμα στὸν Roger Milliet...*, Ἀθήνα 1990, σσ. 121-157 (τὸ ἄλυστο, στὸ μελέτημα τοῦ Α. Βρανούση, ὁ.π., σ. 152, σημ. 45, ζήτημα τῆς διάθεσης ἀντιτύπων τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης στὴ Βενετία πρὶν ἀπὸ τὸ 1812 λύνεται τώρα, μὲ τὴ βάσιμη ἔνδειξη ὅτι ὑπῆρχε βενετικὴ ἐκδοσὴ τοῦ 1800).

12. Δημοσιεύω τὸ κείμενο μαζί μὲ δική μου μετάφραση. Σημειώνω ὅτι στὸ λατινικὸ πρωτότυπο ἀπαντᾷ ἡ ἰδιαίτερα σπάνια ἀναφορὰ στὴν Ὁρθόδοξη Θρησκεία (ἐνὼν στὸ ἀμέσως προηγούμενο ἔγγραφο τοῦ ἴδιου λογοκριτῆ, ὁ.π., σημ. 10, περιλαμβάνεται ἡ τυπικότερη καὶ πολὺ εὐρύτερη ἀναφορὰ «...S(ancta) Religioni») καὶ ὅτι ὁ τίτλος τῆς μετάφρα-

Testor ac confirmo nihil contineri contrarium Orthodoxæ
Religionī, bonis moribus ac Principi<pi>bus in hisce

Libris: primi titulus est *La pastorella delle Alpi*
e Gallico sermone in Græcum translati,
alterius, *Eventus Rephæ et Michræ*
e Turcarum idiomate in Græcum translati.

Idus Sept(em)bris MD.CCC Venetiis.

Joannes Litinus C(ensor). R(egius).

[Μαρτυρῶ καὶ βεβαιῶνω ὅτι τίποτε τὸ ἀντίθετο πρὸς τὴν Ὁρθόδοξη Ὁρησκεία, τὰ χρηστὰ ἦθη καὶ τοὺς Ἀρχόντες δὲν περιέχεται σὲ τοῦτα ἐδῶ τὰ Βιβλία: τίτλος τοῦ πρώτου, ποὺ εἶναι μεταφρασμένο ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ γλῶσσα στὴν Ἑλληνικὴ, εἶναι Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων· τοῦ δεύτερου, ποὺ εἶναι μεταφρασμένο ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ ἰδίωμα στοῦ Ἑλληνικό, [τίτλος εἶναι] Συμβεβηκός/Συμβεβηκότα τοῦ Ρηφά,-έ, -ί/Ρεφά,-έ,-ί καὶ τῆς Μιχρά,-έ,-ί.

Στὶς εἰδοὺς τοῦ Σεπτεμβρίου 1800 στὴ Βενετία. Ἰωάννης Λίτινος, Β(ασιλικός) Λ(ογοκριτής).]

Δὲν γνωρίζουμε ἂν τελικὰ οἱ δύο αὐτὲς μεταφράσεις τυπώθηκαν καὶ κυκλοφόρησαν, κάτι ποὺ εἶναι πολὺ πιθανό, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν τύχη τῶν περισσότερων ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ ἐγκρίσεις τοὺς σώζονται στὰ ἀρχεῖα τῆς βενετικῆς λογοκρισίας· στὴν περίπτωσή αὐτή, καὶ τὰ δύο βιβλία πρέπει νὰ κυκλοφόρησαν μέσα στοῦ 1800, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ διάστημα ποὺ χρειάζοταν συνήθως τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γιὰ τὴν ἐκτύπωση ἐντύπων μικροῦ ἢ μεσαίου μεγέθους.¹³ Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς μὲ τὴ διπλὴ αὐτὴ μαρτυρία δὲν ἀποκοτῶμε μόνο ἓναν πρόσθετο δείκτη γιὰ τὴν εὐρύτερη ἀκτινοβολία ἐνὸς γνωστοῦ ἔργου, τῆς ἔμμετρης ἐρωτικῆς-ποιμενικῆς μυθιστορίας («ἠθικῆς διήγησης»: *conte moral*). Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων (ἀφοῦ μαθαίνουμε, χάρις στὴν πιθανότατα δευτέρῃ αὐτῇ, ἀβιβλιογραφητῇ ἑλληνικῇ ἔκδοσή της, πὼς εἴλκυσε ὄχι μόνον τὰ «νεοτερικότερα» ἐκδοτικὰ κέντρα τῆς Αὐστροουγγαρίας, μὰ καὶ τὴν «παραδοσιακότερη» Βενετία) ἀποκοτῶμε καὶ τὴν πρώτη, γιὰ τὴν ὥρα, πληροφορία γιὰ μιὰ ἐντυπὴ νεοελληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρ-

σης τῆς *Βοσκοπούλας τῶν Ἀλπεων* δὲν δίνεται στὰ λατινικά, ἀλλὰ στὰ ἰταλικά (μᾶλλον γιὰτὶ ἰταλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου προϋπῆρχε καὶ ἦταν πασίγνωστη στὴ βενετικὴ βιβλιογραφία)· πάντως, πιθανότατα, ἡ νεοελληνικὴ ἔκδοση δὲν ἀποτελεῖ καινούρια μεταφραστικὴ προσπάθεια, ἀλλὰ βενετικὴ ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν πρώτη, καὶ μὴ αὐτοτελὴ βιεννέζικη ἔκδοση τοῦ Ρήγα (βλ. παραπάνω, σημ. 11).

13. Ἄν, φυσικὰ, τὰ δύο ἐντυπα εἶναι παρόμοια ὡς πρὸς τὸν ὄγκο. Ἡ *Βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων* κυμαίνεται, στὶς πρώτες βιβλιογραφημένες ἐκδόσεις της, ἀνάμεσα στὶς 60 καὶ τὶς 80 σελίδες. Πάντως καὶ ὀγκωδέστερες ἐκδόσεις (τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου) ποὺ ἐγκρίνονται τὴν ἴδια ἡμερομηνία πρέπει νὰ τυπώθηκαν μέσα στοῦ 1800 (βλ. παραπάνω, σημ. 10).

κικά, για την όποια μπορούμε να διατυπώσουμε, έδω, μερικές προκαταρκτικές προτάσεις και εικάσεις:

Ἡ διατύπωση καὶ ἡ δομὴ τοῦ τίτλου αὐτοῦ, ποὺ ταιριάζει σὲ λογοτεχνικὸ πιθανότατα ἔργο, ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση πὼς ἡ μετάφραση ἀφορᾷ ὄχι μιὰν αὐτοῦσια λυρική σύνθεση (τοῦ τύπου, π.χ., τοῦ ἀνατολίτικου ἐπαινετικοῦ-πολεμικοῦ ἢ ἀναμνηστικοῦ «κασιντέ» (*kasıda, kaside*), ἀλλὰ ἓνα ἀφηγηματικὸ σύνθεμα (τοῦ τύπου, π.χ., τοῦ πολύμορφου ἀνατολίτικου *hikāya, hikāye*): μιὰ συλλογὴ δύο ἱστοριῶν ἢ ἀφηγήσεων (τῆς μιᾶς γιὰ τὸ πρῶτο, καὶ τῆς ἄλλης γιὰ τὸ δεύτερο πρόσωπο τοῦ τίτλου) εἴτε, τὸ πιθανότερο, μιὰν ἐνιαίαν ἐρωτικὴ-περιπετειώδη ἀφήγηση (γιὰ τὰ δύο πρόσωπα τοῦ τίτλου)· ἂν ἰσχύει ἡ δευτέρη περίπτωση, φαίνεται νὰ ἀκολουθεῖται τὸ χνάρι τῶν τίτλων ποὺ εἶχαν οἱ περισσότερες ἐρωτικὲς-περιπετειώδεις μυθιστορίες/μυθιστορήματα μὲ ἀρχαῖα, μεσαιωνικὴ καὶ νεότερη προέλευση, πού, γιὰ τὸν νέο ἑλληνισμό καὶ τοὺς λαοὺς τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, εἶχαν ξανάρθει στὴ χειρόγραφη καὶ ἐντυπὴ μόδα ἀπὸ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰ. κ.έ.,¹⁴ καὶ συνήθως πρόβαλλαν τὰ δύο κύρια ὀνόματα ἐνὸς ἐρωτικοῦ ζευγαριοῦ. Ἐτεῖ τὸ πιθανότερο εἶναι πὼς οἱ δύο λατινικὲς γενικὲς *Rhephae, Michrae*, ἂν δὲν ἀποτελοῦν προσωποποιήσεις ὀθωμανικῶν προσηγορικῶν ὀνομάτων,¹⁵ ἀποδίδουν, κατὰ τὴ συννηθισμένη σειρά τῶν μυθιστορικῶν τίτλων, ἓνα ἀρσενικὸ καὶ ἓνα θηλυκὸ κύριο ὄνομα, ἐνῶ ἡ πολὺσημη πρώτη λέξη τοῦ τίτλου, *Eventus*, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ὀνομαστικὴ ἐνικοῦ εἴτε πληθυντικοῦ, ἀποδίδει μᾶλλον τὴ συννηθισμένη ὡς πρώτη λέξη τίτλων σὲ πεζές, ἐρωτικὲς ἢ περιπετειώδεις ἀφηγήσεις τῆς ἐποχῆς (ὅπως, π.χ., στίς ὁμώνυμες ἱστορίες τοῦ περιφημοῦ, στὰ χρόνια αὐτά, Ἀραβικοῦ Μυθολογικοῦ, 1757-62 κ.έ., καὶ τῆς συνέχειάς του, τῆς *Νέας Χαλιμᾶς*, 1791-4 κ.έ.) ἔνδειξε *Συμβεβηκός/Συμβεβηκότα* (= Συμβάν/Συμβάντα/Ἱστορία)· ἀναμενόμενῃ, σὲ μιὰ ἐρωτικὴ ἱστορία ἢ συλλογὴ ἐρωτικῶν ἱστοριῶν, θὰ ἦταν καὶ μιὰ

14. Γιὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰ., καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ προσπάθεια τοῦ Κοραῖ, βλ., πρῶχεια, τὸ ἄρθρο μου «1790-1800: Γέννηση, ἀναβίωση, ἀνατροφοδότηση ἢ ἐπανεκτίμηση τῆς ἑλληνικῆς ἐρωτικῆς πλασματικῆς πεζογραφίας;», ὁ.π. (σημ. 7), ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Τὸ ἐκλεκτικὸ, ἀλλὰ σοφὸ, συνταίριασμα τῶν προτιμήσεων τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς γιὰ τὸ ἀρχαιοελληνικὸ, τὸ βυζαντινὸ/μεσαιωνικὸ, τὸ δυτικοευρωπαϊκὸ καὶ τὸ ἀνατολικὸ νοβελιστικὸ ὕλικὸ (μυθιστορία, μυθιστόρημα, διήγημα) μὲν τώρα ἀρχίζει νὰ διερευνᾶται οἰσαστικότερα.

Στὴ νεοελληνικὴ παράδοση δὲν ἔλειπαν, βέβαια, καὶ οἱ τίτλοι μὲ ἓνα κύριο ὄνομα (συνήθως τοῦ ἀρσενικοῦ πρωταγωνιστῆ, στίς ποιητικὲς καὶ πεζὲς μυθιστορίες, πρβ. Ἐρωτόκριτος κ.ά., ἢ τῆς θηλυκῆς πρωταγωνίστριας, στὰ θεατρικὰ ἔργα, πρβ. Ἐρωφίλη, Πανώρα κ.ά.), καὶ ἀνάλογη συνήθεια τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ ἀργότερα, στὰ χρόνια τοῦ ρομαντισμοῦ (Λεάνδρος, Μεγακλῆς, Θέρεανδρος, Χαριτίνη, κ.ά.). Οἱ περιπτώσεις, ὅμως, αὐτὲς δὲν ἀποτελοῦν τὸν κανόνα στὴν παραγωγή τοῦ 18ου αἰ.

15. Πρβ., π.χ., γιὰ τὸ πρῶτο τὰ *refāh* (ἄνεση, πολυτέλεια, καλοπέραση), *refī* (ὕψηλός, ἐξέχων, διάσημος), καὶ γιὰ τὸ δεύτερο τὸ *mihir/mihri* (ἥλιος, ἀγάπη, ἀφοσίωση).

ἄλλη σημασία τοῦ *Eventus*: Ἀποτελεσμα/Ἀποτελέσματα (= Κατάληξη/Ὁλοκλήρωση), πού θά ἦταν ἐξίσου ταιριαστή σ' ἓναν τίτλο, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδοτική ἐπιτυχία τῆς συλλογῆς πεζῶν ἐρωτικῶν διηγημάτων *Ἐρωτος ἀποτελέσματα* (1792 κ.έ.), ἂν καὶ ὁ διαφορετικὸς τρόπος λατινικῆς ἀπόδοσης τοῦ τελευταίου αὐτοῦ τίτλου ἀπὸ τὸν ἴδιο λογοκριτὴ σὲ ἄλλο, σύγχρονο ἔγγραφο (*Cupidinis effectus*) κάμνει τὴ δεύτερη αὐτὴ δυνατότητα λιγότερο πιθανή.¹⁶

Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα οἱ ὑποθέσεις μας δὲν μποροῦν παρὰ νὰ κινηθοῦν σὲ ἀκόμη πιὸ ὀλισθηρὸ ἔδαφος.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ, π.χ., τὴ μορφή τοῦ κειμένου (ἔμμετρο, πεζό, πεζὸ μὲ ἔνθετα ἢ παρεμβλλόμενα στιχουργήματα;) θά εἰκάσαμε ὅτι, ἀφοῦ εἶναι δηλωμένη ἡ ἀπευθείας ἀνατολικὴ προέλευση, τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ μὴ ἔχουμε ἀμιγῆ ἔμμετρον¹⁷ ἢ πεζὴν¹⁸ διήγησι, ἀλλὰ τὸ μικτὸ καὶ ἀγαπητὸ εἶδος ποῦ γνωρίζουμε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1790 κ.έ.) ἀπὸ μεταφρασμένα ἢ πρωτότυπα ὁμόλογα κατὰ τεκμήριο ἔργα, ἔντυπα (*Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν*, *Ἐρωτος ἀποτελέσματα*) καὶ μὴ (ἀνώνυμη, ἀποσπασματικὰ παραδομένη φαναριώτικη ἐρωτικὴ ἱστορία, ποῦ ἀνακοινώθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸν Δ. Ι. Πολέμη).¹⁹

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ γραμματειακὸ εἶδος τοῦ κειμένου θά εἰκάσαμε πῶς τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ἀνήκει εἴτε στὴν ἱστορικὴ ἢ «ψευδοῖστορικὴ» καὶ ἀνεκδοτικὴ διήγησι γιὰ τὸν βίο καὶ τίς περιπέτειες ὑπαρκτῶν ἢ θεωρούμενων ὡς ὑπαρκτῶν προσώπων, εἴτε στὴν ἐξίσου συνηθισμένη, ἀμιγέστερα πλασματικὴ (μυθιστορικὴ) ἐρωτικὴ-περιπετειώδη διήγησι.²⁰ ἄλλωστε τὰ δύο

16. A.S.V., *Riformatori dello Studio de Padova*, φ. 333, ἀρ. 591, ὁ.π. (σημ. 10).

Θυμίζω, ἐπίσης, πῶς κύριο ὄνομα πρωταγωνιστὴ σὲ γενικὴ, συνοδευόμενο ἀπὸ ὀνομαστικὴ πληθυντικὴ, ἀπαντᾷ καὶ στὸν τίτλο τοῦ πεζοῦ, περιπετειώδους-δοκιμιακοῦ «μυθιστορήματος» *Φιλοθέου πάρεργα* (1716-8) τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, ποῦ πρωτοτυπώνεται ἐπίσης τὸ 1800, στὴ Βιέννη.

17. Ὅπως, π.χ., *Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων*, ἔμμετρον ἑλληνικὴ μετάφρασις σὲ τροχαῖκους δεκαπεντασύλλαβους μὲ ἔνθετα (φαναριώτικα) «τραγουῖδια» σὲ ποικίλα μέτρα, ποῦ ἀποδίδει ἀπευθείας ἀπὸ τὰ γαλλικὰ τὴν πεζὴ «ἠθικὴ διήγησι» τοῦ ἄββ Marmontel.

18. Ὅπως, π.χ., τὸ *Ἀραβικὸν Μυθολογικὸν καὶ ἡ Νέα Χαλιμά*, πεζὲς ἑλληνικὲς μεταφράσεις, ποῦ ἀποδίδουν, μέσω ἰταλικῶν ἐνδιαμέσων, τὴν ἀποκλειστικὰ πεζὴ μορφὴ τῶν γαλλικῶν *Mille et une nuits*, *Mille et un jours* τῶν Galland καὶ Pétis de la Croix, οἱ ὁποῖοι δὲν διατήρησαν τὴ μικτὴ μορφὴ τῶν ἀραβικῶν καὶ ἀνατολικῶν προτύπων τους.

19. Γιὰ τὴν πρόδρομὴν αὐτὴ ἀνακοίνωσι βλ. τὸν τόμο *Ἀπὸ τὸν Λεάνδρου στὸν Λουκῆ Λάρα...*, ὁ.π. (σημ. 7), σσ. 315-343 («Ἐνα αἰσθηματικὸ ἀφήγημα τοῦ 1793»).

20. Γιὰ τὸ συνήθως μικτὸ, μορφικὰ, εἶδος *hikāya* (καὶ κάποιες κατηγορίες του, π.χ. *sergüzešt* κ.ἄ.) βλ. τὸ σχετικὸ ἄρθρον στὴ νέα ἐκδόσι τῆς *Ἐγκυκλοπαίδειας τοῦ Ἰσλάμ* (H. A. R. Gibb, κ.ἄ. καὶ, ἀργότερα, E. Bosworth κ.ἄ., ἐπιμ., *The Encyclopaedia of Islam/Encyclopédie de l'Islam*, Λέιντεν/Παρίσι 1960 κ.έ. [στό ἐξῆς: *ΕΙ*], τόμ. 3, ἀνατύπ. 1986, σσ. 366-378), καθὼς καὶ τὴ βιβλιογραφία ποῦ περιλαμβάνεται στὰ ἄρθρα μου «Ἡ σπασμωδικὴ συγκριτικὴ γραμματολογία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ...», «Ἀπὸ τὰ *Ἐρωτος ἀποτελέσματα* τοῦ Ἰ. Καρατζᾶ ὡς τὸν *Θέρσανδρο* τοῦ Ε. Φραγκοῦδλη...», «Ὅθωμανικὰ συμφραζόμενα τῆς ἑλληνικῆς ἔντυπης πεζογραφίας...», ὁ.π. (σημ. 7).

αυτά είδη συχνά ἀλληλεπηρεάζονται ἢ καὶ συμφύρονται, ὄχι μόνο στὴν τουρκικὴ ρεαλιστικὴ ἢ ρομαντικὴ λογοτεχνία τῶν «βιογραφιῶν» γιὰ ἐραστὲς-ποιητὲς («ἀσικηδες», *‘āshik*, *āshik*), ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες μεσαιωνικὲς καὶ νεότερες γραμματεῖες, ὅπως ἡ ἑλληνικὴ (ἥδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν λογοτεχνικῶν πραγματευσέων γιὰ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο, τὸν Βασίλειο Διγενὴ Ἀκρίτη, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Βελισάριο κ.ἄ.).

Τέλος, σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὰ πρόσωπα τοῦ τίτλου καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐνιαίας ἀφήγησης, ἢ τῶν δύο ἀφηγήσεων, ποὺ πρέπει νὰ περιλάμβανε ἡ μετάφραση, θὰ εἰκάσαμε τὰ ἑξῆς:

Ἄν τὰ ὀνόματα αὐτὰ δὲν παραπέμπουν σὲ πλασματικὰ ἢ καθαρὰ λογοτεχνικὰ πρόσωπα, ἢ ἀλήθεια εἶναι πῶς στὸν ὀθωμανικὸ ἱστορικὸ (καὶ γραμματειακὸ) χῶρο πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ. δὲν εἶναι πολλὰ τὰ γνωστὰ πρόσωπα ποὺ τὰ φέρουν, καὶ ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ διεκδικήσουν, μὲ τὴν προσωπικότητα ἢ τὸ ἔργο τους, τὴ μνημείωση σὲ κείμενα κατὰ τεκμήριο λογοτεχνικά. Ἀπὸ τὰ πρόσωπα αὐτὰ ξεχωρίζουν ὁ ποιητὴς καὶ μυθιστοκιστὴς στοχαστὴς τοῦ τέλους τοῦ 14ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰ. Refī’ī (Ρεφιῖ) ἢ Rifā’ī (Ριφαῖ) καὶ ἡ λυρική ποιήτρια τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰ. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰ. Mihr-i Māh/Mihr-u-Māh, ἐπνομαζόμενη καὶ Fahrūnnisa, ἀλλὰ γνωστότερη ὡς Mihrī Hanım ἢ Mihrī Khātūn/Hatun (Μιχρί Χατούν).²¹

Ὁ πρῶτος, γιὰ τὸν ὁποῖο γνωρίζουμε λίγα στοιχεῖα, κυρίως ἀπὸ τὶς αὐτοβιογραφικὲς παρεκβάσεις τῶν ἔργων του γιὰ τὴν περίοδο τῆς μαθητείας του, τὴν ἀποφασιστικὴ συνάντησή του μὲ τὸν δάσκαλό του Nesīmī, καὶ τὴν ἀποστολὴ του νὰ διαδώσει στὰ τουρκικὰ τὴν (ἰσλαμικὴ) ἀλήθεια στοὺς κατοίκους τῆς Ρωμανίας (τῆς βυζαντινῆς Μικρᾶς Ἀσίας), ἦταν ὁ σημαντικότερος, ὕστερα ἀπὸ τὸν Nesīmī, φιλοσοφικὸς-θρησκευτικὸς ποιητὴς καὶ

21. Ἄλλα γνωστὰ ὁμώνυμα πρόσωπα, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι ὑποψήφια γιὰ τὶς διερευνήσεις μας, εἶναι: ἀφενὸς ὁ πολὺ γνωστός, σύγχρονος μὲ τὴ Mihrī Khātūn, ὀθωμανὸς ἀνακρεοντικὸς καὶ βαχχικὸς ποιητὴς Rewānī/Revānī (βλ. *‘EI*, τόμ. 8, 1994, σσ. 506-507), ποὺ θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ συνδυαστεῖ μὲ αὐτὴν, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἡχητικὴ διαφοροποίηση τοῦ ὀνόματός του (σὲ σχέση μὲ τὸν τύπο τῆς γενικῆς ποὺ σημειώνει ὁ Ἰ. Λίτινος: Rephæ-Rhevanæ; ἀφετέρου, πρόσωπα ποὺ δὲν συνδέθηκαν, ἀπ’ ὅσο ξέρω, μὲ θρύλους ἢ λογοτεχνικὲς ἀπηχήσεις, ὅπως ἡ κόρη τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς Mihr-u-māh ἢ Mihr-i Māh Sultān (1605 αἰ., πέθ. στὶς 25.1.1578), ποὺ ἦταν διάσημη περισσότερο γιὰ τὰ θρησκευτικὰ τῆς κτίσματα καὶ λιγότερο γιὰ τὸν ἄτυχο γάμο της μὲ τὸν μεγάλο βεζίρη Rustem πασά, καὶ ὁ πολὺ μεταγενέστερος, ἐλάσσων ποιητὴς τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ. Ahmed Refī’ā Efendi (βλ. τὰ ὁμώνυμα λήμματα στὴν *‘EI*, στὴν *EI*, M. Th. Houtsma κ.ἄ., ἐπιμ., *E. J. Brill’s First Encyclopaedia of Islam 1913-1936*, ἀνατύπ. Λέιντεν-Νέα Ὑόρκη-Κολεγῆγη-Κολωνία 1987, τόμ. 5, σ. 485, καὶ στοῦ E. J. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, ἀνατύπ. Λονδίνο 1965, τόμ. 4, σ. 211 κ.ἑ.). Φυσικά, τὰ ὀθωμανικὰ καὶ τὰ περίπτον ὁμόηχα ἢ παραπλήσια ἀραβικὰ ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα ἀφθονοῦν: Raftī, Rāfī’ī, Refet, Refī’, Refik, Rifā’a, Rifā’ī/Rifā’ī, Rifī κ.ἄ.

ἐκλαϊκευτής τῆς ὀσμανικῆς αἵρεσης τῶν Χουρουνήδων (Hurûfî, -iyya) ἡ ὁποία, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταδιώξή της ἀπὸ τοὺς σουνίτες, ἄσκησε εὐρύτερη ἐπίδραση μέσω τοῦ κινήματος τῶν Μπεκτασήδων (τὴν τολμηρὴ καὶ δαιδαλώδη συμβολικὴ τῶν Χουρουνήδων γιὰ τὰ ὀνόματα, τὰ γράμματα καὶ τοὺς ἄριθμούς τὴν ξανάφερνε πρόσφατα στὸ προσκήνιο τὸ μπουρχεινικὸ μυθιστόρημα *Τὸ μαῦρο βιβλίο* τοῦ Orhan Pamuk).²²

Γιὰ τὴ δεύτερη γνωρίζουμε περισσότερα βιογραφικὰ στοιχεῖα, καὶ τὸ ἔργο της ἔχει μελετηθεῖ περισσότερο.²³ Ἐζησε στὰ χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μεχμέτ Β΄ καὶ στὴν ἐποχὴ τῶν σημαντικῶν ποιητῶν Ahmed pasā, δευτέρου γιοῦ τοῦ Βαγιαζίτ (πέθ. 1496), καὶ Nedjâtî (πέθ. 1509), ἦταν μορφωμένη κόρη ἑνὸς καδὴ τῆς Ἀμάσειας καὶ στὴν πόλιν αὐτὴ πέρασε ὅλα τὰ χρόνια της, μέσα σ' ἓνα περιβάλλον ποὺ ἐκτιμοῦσε καὶ καλλιεργοῦσε τὴ λυρική καὶ ἐρωτικὴ ποίηση, καὶ δὲν ἀπέκλειε ἀπὸ αὐτὴν τίς κοπέλες καὶ τίς κυρίες τοῦ γυναικωνίτη· ἂν καὶ ἔγραψε ποιήματα παθιασμένης ὅσο καὶ κρυπτογραφημένης ἀγάπης καὶ κεραυνοβόλου ἔρωτα, κυρίως γιὰ τίς φεγγαροφώτιστες νύχτες τῶν φλογερῶν της ἀναπολήσεων, καθὼς καὶ γενναίους στίχους ποὺ ὑπερασπίζονται τίς γυναῖκες ἢ ἀφήνουν ἐλεύθερη καὶ ἀκαταπίεστη τὴν ἔκφραση τῆς γυναικειᾶς ψυχῆς, δὲν ἔπαυε νὰ τονίζει τοὶ ἀγνὸ καὶ ἐνάρετο αἰσθημὰ τους, καὶ λέγεται πὼς, παρόλο ποὺ ἦταν ὥραία καὶ εἶχε ἐρωτικὸ ταμπεραμέντο, πέθανε, παρὰ τίς ἀνατολίτικες συνήθειες, ἀνύμφευτη καὶ παρθένα, ἔχοντας ζήσει ζωὴ ἠθικὰ ἀνεπὶληπτη· οἱ πλούσιες παραδόσεις ποὺ ἀφοροῦν αὐτὴ τὴ «Σαπφὴ τῶν Ὁθωμανῶν» (καὶ συμπεριλαμβάνονται ἀκόμη καὶ στὸ πολὺ γνωστὸ ταξιδιωτικὸ τοῦ Ewliyâ Çelebi) ἀναφέρονται σὲ πολλοὺς σφοδροὺς ἐρωτῆς της (μὲ τὸν İskender Çelebi, γιὸ τοῦ περίφημου Sinân pasā, μὲ τὸν ὀνομαστὸ συμπολίτη της καὶ ποιητὴ Mû'eyyed-zâde 'Abd al-Rahmân Çelebi, μὲ τὸν ἐλάσσονα ποιητὴ Gûwahî, κ.ἄ.), ἀλλὰ καὶ σὲ αἰσθήματα ποὺ ἐνέπνευσε σὲ ἄλλους (ὅπως ὁ Ghiyâs-ud-Din ἢ Paşa Çelebi). Τὰ ποιήματά της ἐντυπωσίαζαν πολὺ τοὺς συγχρόνους της,

22. Γιὰ τὸν Refî'î βλ. E. J. W. Gibb, ὁ.π. (σημ. 21), τόμ. 1, σσ. 336 κ.έ., 369 κ.έ.; W. Björkman, «Die klassisch-osmanische Literatur», στῶν L. Bazin κ.ἄ. (ἐπιμ.), *Philologiae turcicae fundamenta*, τόμ. 2, Aquis Mattiacis [Wiesbaden] 1964, σ. 424, καὶ τὰ ὁμώνυμα ἄρθρα στὶς ἐγκυκλοπαίδειες *El*, ὁ.π. (σημ. 21), τόμ. 3, σ. 1231· *El*, ὁ.π. (σημ. 20), τόμ. 8, σσ. 480-481 (ἄρθρα τοῦ W. Björkman), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*..., τόμ. 7, Κωνσταντινούπολη 1990, σ. 330.

23. Γιὰ τὴ Mihri Khâtûn (περ. 1456-ὕστερα ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1512) βλ. Dora d'Istria, *La poésie des Ottomans*, Παρίσι 1877, σσ. 157-162· E. J. W. Gibb, ὁ.π. (σημ. 21), τόμ. 2, σσ. 123-135· W. Björkman, «Die klassisch-osmanische Literatur», ὁ.π. (σημ. 22), σσ. 435-436· A. Bombaci, *Histoire de la littérature turque* (μτφρ. I. Melikoff), Παρίσι 1988, σ. 277· τὰ ὁμώνυμα ἄρθρα στὶς ἐγκυκλοπαίδειες *El*, ὁ.π. (σημ. 21), τόμ. 3, σσ. 565-566· *El*, ὁ.π. (σημ. 20), τόμ. 7, σσ. 23-24 (ἄρθρα τῶν Th. Menzel καὶ E. G. Ambros); *Türk Ansiklopedisi*..., τόμ. 24, Ἔγκυρα 1976, σσ. 153-154· *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*..., τόμ. 6, Κωνσταντινούπολη 1985, σσ. 331-331· A. Özkırmı (ἐπιμ.), *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, τόμ. 3, σσ. 853-854.

ἀλλὰ καὶ τὴν κατοπινὴ ὀθωμανικὴ παράδοση, ποῦ, ὅπως καὶ ἡ σύγχρονη ἔρευνα, τὴ θεωρεῖ μὴν ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ποιήτριες τῆς τουρκικῆς γραμματείας: μολοντοὶ παρουσιάζουν καὶ ὀφειλές σὲ κάποιες ρητορικὲς συμβάσεις, διακρίνονται γιὰ τὴ φυσικότητα, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν εὐλικρίνεια, τὴν αὐθορμησία, τὴ φρεσκάδα καὶ τὴ δύναμή τους.

Ὡστόσο, ἂν τὰ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης ταυτίζονται μὲ τοὺς δύο αὐτοὺς ποιητὲς ποῦ ἀπέχουν ἕναν αἰῶνα μεταξὺ τους, καὶ ἂν, βέβαια, ἔχουμε ἐνιαία διήγηση ποῦ τοὺς ἐμπλέκει, καὶ ὄχι δύο ξεχωριστὲς ἱστορίες, τότε μένει νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ σύνδεσή τους. Ὀφείλεται, ἄραγε, σὲ ἄγνωστη, σὲ μᾶς, ἀναχρονιστικὴ σύναψη, στὴν ὁποία εἶχε ἤδη προχωρήσει ἡ προγενέστερη προφορικὴ ἢ χειρόγραφη ὀθωμανικὴ παράδοση, σύναψη ποῦ εὐλόγα θὰ ἦταν γνωστὴ στοὺς μορφωμένους καὶ πολὺγλωσσους Φαναριώτες τοῦ Τουρκοκρατούμενου Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν Παραδουνάβειων Ἡγεμονιῶν, καλοὺς καὶ ἀπὸ πρῶτο χέρι γνωστὲς τῶν ἀνατολικῶν λογοτεχνιῶν;²⁴ Ἡ μήπως ὀφείλεται σὲ νεότερη πρωτοβουλία σύνδεσης δύο «βίων», ἐνὸς ποιητῆ τῆς θείας καὶ μυστικῆς ἀγάπης καὶ μιᾶς ποιήτριας τοῦ ἀνθρώπινου καὶ διαχυτικοῦ ἔρωτα, σὲ ἠθικοδιδασκτικὴ διήγηση ἢ διηγήσεις; Ὅπως καὶ νὰ ἔχει, μέσα στὴ δεκαετία ποῦ γνώρισε τὴν κορύφωση τῶν φαναριώτικων στιχουργημάτων καὶ ἀνθολογιῶν, τὴν ἐντυπὴ ἐπιτυχία τῶν ἐρωτικῶν-διδασκτικῶν διηγημάτων τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Ἰωάννη Καρατζᾶ, καὶ τὴν πολὺτομη συνέχεια τῶν Παραμυθιῶν τῆς Χαλιμάς, μιὰ συνδυαστικὴ ἢ ταυτόχρονη προβολὴ δύο αἰσθαντικῶν ὅσο καὶ «ἠθικὰ ἄκαμπτων» ποιητικῶν παραδειγμάτων τῆς ἐγγῶριας (μικρασιατικῆς, ἔστω καὶ ὀθωμανικῆς) παράδοσης θὰ ἦταν κάτι ἀπόλυτα νοητό. Ἕνας τέτοιος κοινὸς ἄξονας φαίνεται, ἄλλωστε, πὼς θὰ ἦταν ἀρκετὸς καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἐνὸς ἐπεκτατικοῦ βενετικοῦ τυπογραφείου τῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι ὁ οἶκος Θεοδοσίου στὰ 1800-1,²⁵ ποῦ ἴσως δὲν περιορίστηκε νὰ προχωρήσει σὲ ἀνατύπωση βενεζικῶν ἐπιτυχιῶν, ὅπως οἱ κωμωδίες τοῦ Goldoni, τὰ *Ἐρωτος ἀποτελέσματα* καὶ ἡ *Νέα Χαλι-*

24. Ἀνάμεσα στὴ νεότερη βιβλιογραφία βλ. καὶ τὰ ἄρθρα τῶν Ν. Σβορώνου, «Μιὰ χειρόγραφη ἀνθολογία (μιομαγιά) μὲ τραγοῦδια ἑλληνικὰ καὶ τουρκικὰ καὶ δύο ἔθνικα στιχουργήματα», στὸν τόμο *Ἑλληνογαλλικά...*, ὁ.π. (σημ. 11), σσ. 599-621· Μ. Kappler, «I "Giovani Fanarioti" e le anthologie di canzoni ottomane», *Annali di Cà Foscari* 30 3/S. Ο. 22 (1991), σσ. 5-37.

25. Γιὰ τὴν ἐξαιρετικὰ μεγάλη αὔξηση τῶν ἐκδόσεων στὰ χρόνια αὐτὰ καὶ γιὰ τὴ σύγχρονη προσπάθεια ἀνακαίνισης τοῦ τυπογραφείου, ποῦ εἶχε διακριθεῖ καὶ παλαιότερα γιὰ τὸ ἀνοιγμὰ του καὶ στὸ μὴ ἑλληνόγλωσσο βιβλίον (σλαβικόν, ἀρμενικόν, «γραικο-τουρκικόν» καί, ὁποραδικά, «γραικολατινικόν» καὶ ἰταλικόν), βλ. Γ. Σ. Πλουμίδης, ὁ.π. (σημ. 10) σσ. 48, 93· πρβ., ἐπίσης, τὶς ἐργασίες μου «Νέα στοιχεῖα γιὰ ἑλληνικὰ ἐντυπα τοῦ 18. αἰῶνα: Ἐνδείξεις τοῦ βενετικοῦ ἄρχεαρχοῦ ὕλικοῦ», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 22 (1984), σσ. 233-250· «Ξενόγλωσσες ἐκδόσεις ἑλληνικῶν τυπογραφείων τῆς Βενετίας. Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν 18ο αἰῶνα», *Ἑλληνικά* 41 (1990), σσ. 287-311.

μά,²⁶ αλλά σκέφτηκε και νά συνδέσει τὴν ἀστική Ἀμάσεια μὲ τὶς ποιμενικὲς Ἄλπεις, ἐκδίδοντας ταυτόχρονα μιὰ μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρκικά καὶ τὴ μετάφραση τῆς γαλλικῆς *Βοσκοποιῦλας τῶν Ἄλπειν*, ἡ ὁποία ἦταν, σύμφωνα μὲ τὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ Ρήγα, συγγραφέα φλογεροῦ μὰ καὶ εὐαίσθητου ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴ διάσταση τῶν μεταφρασμάτων του, «Ἠθικὴ διήγησις... ἐν ἣ ὡς <εἰς> ἔσοπτρον εἰκονίζεται ἡ γυναικεία σωφροσύνη».

Καὶ κάτι τελευταῖο: Ἄν καὶ ποιήματα τοῦ Refī'ī/Rifā'ī καὶ τῆς Mihri Khātūn ἢ πληροφορίες γι' αὐτοὺς κυκλοφοροῦσαν μέσα στὴν τουρκικὴ χειρόγραφη παράδοση, σὲ χειρόγραφες ποιητικὲς ἀνθολογίες (μισμαγιές: macnu'a/mecmua) καὶ σὲ ἄλλα ἔργα (τὸ παλαιότερο γνωστὸ χφ τοῦ ταξιδιωτικοῦ τοῦ Ewliyā Çelebi εἶναι, π.χ., τοῦ 1770-1), κανένα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν δύο συγγραφέων καὶ καμιὰ διήγησις γιὰ κάποιον ἀπὸ αὐτοὺς δέν εἶχε ἐκδοθεῖ, ὡς τὸ 1800, στὸ πρωτότυπο ἢ σὲ ἄλλῃ γλώσσᾳ. Ἄν, λοιπόν, τὰ κύρια ὀνόματα τοῦ τίτλου τῆς ἐλληνικῆς ἐκδόσεως ποὺ ἐπισημάναμε παραπάνω ταυτίζονται μὲ τὰ δύο αὐτὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, ἡ ἀβιβλιογράφητὴ αὐτὴ καὶ λανθάνουσα σήμερα μετάφρασις, ποὺ πιθανότατα ἐμπεριεῖχε καὶ ποιητικὸ ὕλικό, ἐνδέχεται νά ἀποτελεῖ ὄχι μόνον τὴν πρώτη ἐλληνικὴ ἐντυπὴ μετάφρασις ἔργου/ἔργων τῆς τουρκικῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ καὶ τὴν πρώτη ἐντυπὴ μετάφρασις κειμένων τῶν συγκεκριμένων ὁθωμανῶν ποιητῶν σὲ παγκόσμια κλίμακα, πολὺ πρὶν ἀπὸ ἄλλες μεταφράσεις τους ἢ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις ἔργων τους στὸ πρωτότυπο (1844 κ.έ.).

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

26. Βλ. παραπάνω, σημ. 10.

Tempor ac confusio nihil continet; contrarium Ortho-
doxæ Religionis, bonis moribus ac Principibus in hijs

Libris : primi titulus est Lapponella delle Alpi

e Gallijs peruenit in Græciam translata,

alterius, Inuentus Rhephiz & Michroz

e Taurorum ißtomate in Græciam translata.

Adus Septentris M D C C C Venetijs.

Joannes Litinus C. R.